

PROPAGANDA ANTISLAVĂ ÎN TIMPUL REGIMULUI ANTONESCU

Elena Dragomir

Definițiile conceptului de propagandă pornesc de la un principiu comun : folosirea deliberată a informației în scopuri politice și militare în vederea ralierei opiniei publice sau a anumitor grupări unui scop dorit. Cu alte cuvinte, propaganda denumește un proces prin intermediul căruia se produce un transfer de mesaje de la un centru de inițiativă către o masă de indivizi, grupuri, clase sociale, antrenând modificări în sfera opiniilor, atitudinilor, acțiunilor sociale și politice, fiind furnizate criterii de apreciere, modele de gândire și de comportament¹. O altă dimensiune a propagandei este aceea de a asigura legitimitatea celor care dețin puterea într-un stat. Autoritatea dorește nu numai să manipuleze și să convingă marile mase, ci și să se bucure de suportul lor total. Chiar dacă acest suport se explică prin transmiterea unor informații false, incomplete sau falsificate, guvernele îl doresc și se bucură atunci când îl primesc ca și când ar fi venit singur.

Prezentul articol își propune să analizeze temele propagandei românești antislave în anii 1941-1944 pe baza unor documente de arhivă, a fragmentelor de jurnal, a discursurilor oficiale, a presei vremii. Dintre variatele aspecte pe care propaganda le-a cunoscut în acei ani (propaganda pentru Basarabia, propaganda pentru românii din străinătate, propaganda de dincolo de granițe adresată străinilor, propaganda drepturilor naționale, propaganda pentru armata română, propaganda pentru armatele străine, inamice, contrapropaganda etc.) vom aborda aici doar acele aspecte care au dimensiuni antislave, căutând răspunsurile unor întrebări cum ar fi: care este explicația atacurilor antislave cuprinse în propaganda românească din acei ani, care este raportul dintre atacurile antislave ale propagandei germane și

¹ Mioara Anton, *Propagandă și război*, Editura Tritonic, București, 2007, pp. 18-19.

cele prezente în propaganda românească? Sunt atacurile antislave dominante în propaganda oficială din România? Foarte interesant de urmărit va fi și relația dintre atitudinea ostilă a României față de bolșevism și comunism, pe de o parte, și față de Rusia și de slavi, în general, pe de alta.

Autoritățile române erau conștiente de importanța propagandei, mai ales în timpul unui conflict, și au tratat cu mare atenție problema. României îi lipsea însă tradiția organizării și gestionării unui asemenea domeniu, după cum nici fondurile necesare acțiunilor de propagandă nu se dovedeau suficiente. În perioada analizată activitățile privind propaganda s-au aflat în competența fie a Ministerului Propagandei, fie a Secretariatului de Stat pentru Presă și Propagandă. În timpul primului guvern Ion Antonescu (4-14 septembrie 1940) a continuat să funcționeze Ministerul Propagandei. La 20 septembrie 1940, acesta a fost desființat prin decret-lege și înlocuit cu Secretariatul de Stat al Președinției Consiliului de Miniștri pentru Presă și Propagandă, desființat la rândul său în aprilie 1941 și înlocuit cu Ministerul Propagandei¹ care va fi condus de Nichifor Crainic (1 aprilie - 27 mai 1941), *ad-interim* de Mihai Antonescu (27 mai - 5 decembrie 1941) și de Alexandru Marcu (5 decembrie 1941 - 23 august 1944)². Alegerea lui Alexandru Marcu în fruntea ministerului a fost una strategică, Mihai Antonescu rămânând în fapt cel care va coordona și după 5 decembrie 1941 toate activitățile legate de propagandă. Rolul acestui minister era acela de a face cunoscute, pe plan intern, dar și extern, „ideile și interesele statului și neamului românesc, de a informa exact guvernul despre mișcările de opinie publică, de a pregăti opinia publică românească și străină pentru manifestările imediate și îndepărtate ale activității statului și guvernului, de a exercita printr-un control potrivit educarea marilor mase populare”³.

Conținutul și forma propagandei românești au fost influențate de contextul politic, intern și extern, putându-se identifica trei etape distincte : 27 ianuarie 1941 - 21 iunie 1941 – România nu se angajase încă în război; 22 iunie 1941 - 2 februarie 1943 – România participă la faza ofensivă a războiului, fază oprită de înfrângerea suferită la Stalingrad; 2 februarie 1943 - 22 august 1944 – România ia în considerare varianta că Puterile Axei pot

¹ *Idem*, pp 68-69.

² Ioan Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2000, pp.116-117.

³ *Raportul asupra realizărilor Ministerului Propagandei de la 6 septembrie 1940 la 1 august 1941*, în „Arhivele Naționale Istorice Centrale” (ANIC), Fond Ministerul Propagandei Naționale (MPN) - Presa internă, Dosar nr. 574/1942, ff 62-67.

pierde războiul și începe discuțiile pentru încheierea unui armistițiu. Dacă în prima dintre etape România va duce o propagandă agresivă, îndreptată în special împotriva URSS, după înfrângerea de la Stalingrad multiple nuanțe se vor face prezente. Se pot recunoaște patru teme principale: propaganda împotriva bolșevismului, ca misiune sfântă a României de a apăra civilizația europeană și creștinismul; propaganda pentru recuperarea teritoriilor românești pierdute în vara lui 1940, afirmarea loialității față de Germania și combaterea propagandei inamice. Toate aceste patru teme se desprind în fapt dintr-una mai largă – necesitatea de a explica poziția României în război alături de puterile Axei și împotriva Uniunii Sovietice.

Construirea programelor propagandei presupunea, în timpul celui de-al doilea război mondial, cunoașterea și experimentarea unor tehnici persuasive de manipulare și de influențare a opiniei publice, folosindu-se ca mijloace tehnice de suport radioul, presa, cinematograful, manifestele, fotografiile, caricaturile, portretele etc., dar și instrumente precum presa, conferințele, spectacolele, expozițiile. În timp de război, propaganda este dublată de (dacă nu întotdeauna sinonimă cu) neadevărul. Joseph Goebbels, ministrul Propagandei în Germania celui ce-al Treilea Reich, era de părere că „propaganda nu are nimic comun cu adevărul” și că „o minciună repetată de o mie de ori rămâne o minciună, o minciună repetată de un milion de ori devine adevăr”¹.

Conștiente de dificultatea organizării unui domeniu în care România excelase prin absență², autoritățile de la București vor recunoaște deschis și în repetate rânduri modelul pe care l-au indentificat în propaganda germană. Încă din timpul primei guvernări Antonescu se stabilește coordonarea activității presei, principalul instrument propagandistic. „Toate jurnalele atacă aceeași problemă în același timp”, spunea Mihai Antonescu în ședințele Consiliului de Miniștri, pentru că „așa se procedează și în Germania”³.

¹ Vladimir Volkoff, *Tratat de dezinformare. De la Calul Troian la Internet*, Editura Antet, București, 1999, p. 64, *apud* Helmut Heiber, *Goebbels*, Hawthorn Books, Inc. New York, 1987, p 255.

² Anton, *op.cit.*, p 341.

³ Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici (editori), *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. I, septembrie-decembrie 1940*, ANIC, București, 1997, p 57.

Atitudini antislave. Propagandă antirusească

Înainte de intrarea în război, o temă principală a propagandei românești a fost legată de teritoriile pierdute în 1940, în special de problema Basarabiei și a Bucovinei. Pentru că aceste teritorii erau deținute de URSS la acel moment, toate referirile la ele presupuneau în esență și o propagandă antisovietică. Astfel, intenția ministrului propagandei era tocmai aceea „de a pune în evidență distrugerile săvârșite de ruși, de a arăta o serie întregă de imagini lăsate în urma evacuărilor rusești”. De aceea sunt trimiși în Basarabia „reporteri speciali de la ziare ca să facă reportaje și fotografii”, o misiune considerată a fi „făcută în serviciul statului”¹. Au existat chiar și unele planuri propagandistice incipiente anterioare momentului iunie 1941, când România intră în război. Ministerul Propagandei a tipărit în această perioadă literatură antisovietică sub forma unor broșuri, precum *Cătușe Roșii* sau *Basarabia și Bucovina sub stăpânire străină*².

Trebuie să precizăm apoi că întreaga Românie nutrea la acea dată sentimente antisovietice tocmai din cauza teritoriilor pierdute în favoarea ei. Prin urmare, un discurs oficial antirusec avea mari șanse să fie pe placul opiniei publice și astfel să sporească încrederea în conducerea statului. Sentimentele marilor mase erau în general ostile Rusiei, cu care românii avuseseră de-a lungul istoriei experiențe dintre cele mai neplăcute, astfel încât antipatia româno-rusă intrase, la nivelul maselor, în tradiție. Nici elitele nu aveau o atitudine mult diferită. Educate, acestea percepeau prezența marelui vecin la est și nord ca pe o amenințare continuă la adresa existenței statutului român, temere care s-a dovedit întemeiată, căci, deși România a reușit să dezvolte în cursul perioadei interbelice relații firești cu Uniunea Sovietică, momentul iunie 1940 nu a putut fi evitat.

Ion Antonescu se afla printre membrii elitelor României ce se arătau, mai mult sau mai puțin, mai deschis sau mai subtil, ostile Uniunii Sovietice. În 1919 el chiar publicase o lucrare intitulată *Românii. Originile, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, în care numeroase pagini erau dedicate demonstrației că teritoriile Basarabiei și Bucovinei aparțin de drept României și că Rusia a constituit o permanentă amenințare la adresa statului român. În plus, o experiență cu o rezonanță deosebită pentru Ion Antonescu a fost constituită de participarea României la Primul Război Mondial alături

¹ *Idem*, p.454.

² Anton, *op.cit.*, p 112.

de Rusia, astfel că resentimentele sale față de Rusia și de ruși erau vechi și profunde. Antonescu considera că România fusese trădată de Rusia în Primul Război Mondial încă din 1916 și că aceasta era cauza care a adus atunci țara într-o situație disperată. Sentimentele trezite în acele zile lui Antonescu de comportamentul unor soldați ruși se vor extinde asupra întregii națiuni ruse, așa cum dovedește patima cu care își descrie experiențele de front. În vreme ce soldații români luptau, scria Antonescu, „trupele ruse nu [se] clinteau și continuau a privi, cu o indiferență de fiară, la tragedia sfâșietoare care se juca la picioarele lor. Comandanții ruși promiteau, se agitau, dădeau ordinele cele mai severe, nimeni însă nu mișca. (...) Veniți în număr mare”, în 1917, „pentru a ne ajuta, rușii s-au instalat în Moldova ca [și] cuceritori. Călăuziți fiind de această mentalitate, au pus stăpânire pe toate orașele și satele, pe toate clădirile oficiale și particulare, pe toate aprovizionamentele și pe toate căile ferate. Invocând secretul operațiunilor, au impus trupelor noastre să se miște pe jos și numai pe anumite drumuri și să nu cantoneze decât în localitățile cele mai mizerabile. Trebuie însă a se ști că, la acea epocă – în ajunul revoluției –, toate operațiunile lor militare se reduceau la a jefui, a teroriza populația, a dezonora femeile și a distruge toată avuția noastră națională”. Astfel, România se află, în opinia lui Antonescu, înainte chiar de izbucnirea revoluției ruse, nevoită „să alege între dușmanul invadator și aliatul trădător și jefuitor”. După bătălia de la Mărășești, continua Antonescu, „în rândurile armatei ruse anarhia lua proporții nebănuite. (...) Soldații ruși trec inamicului, pe parale și pe bătură, armele, tunurile și aprovizionamentele lor. Tot frontul se transformă într-o tabără. (...) Netrebnicii și trădătorii nu s-au oprit aici. Îndemnați de inamic și de patima lor josnică, s-au organizat în bande, au pornit prin Moldova și au început să omoare pentru a jefui”¹. Aceste sentimente nu sunt uitate niciodată de viitorul conducător al României, care, în aprilie 1944, discutând varianta încheierii unui armistițiu cu Uniunea Sovietică, îi spunea lui Iuliu Maniu: „Îi cunosc pe ruși încă din 1917. Am nevoie de un teritoriu suveran unde să nu pună piciorul armata sovietică”². Nu ne propunem aici să analizăm aspecte istorice legate de

¹ Ion Antonescu, *Românii. Originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor* (după ediția din 1919), Editura Moldova, Iași, 1991, pp 17-33.

² Iosif Constantin Drăgan (coordonator), *Antonescu, mareșalul României și războaiele de reîntregire*, Centrul European de Cercetări Istorice Sestiere Cannaregio, Veneția, 1990, p. 314.

intrarea României în război de o parte sau alta, faptele prezentate ne interesează în acest context doar în măsura în care ele explică atitudinea antislavă a liderilor de la București, care dictau liniile propagandei românești. „Rusia? Cine a fost Rusia?” [în Primul Război Mondial], se întreba Antonescu, dând apoi și răspunsul: „aliata principală a aliaților noștri. Ce angajamente au luat aliații față de noi? Să ne sprijine și să procure armatei materialele de care avea nevoie pentru a lupta în bune condiții. Au făcut-o ? Nu. (...) Am intrat în război și nu numai că n-am fost niciodată sprijiniți de aliați, dar am fost trădați de aliatul aliaților noștri și siliți să ne batem în același timp și cu inamicii, și cu rușii. (...) În consecință, nu numai că nu primim să fim acuzați, dar acuzăm. (...) Noi am fost victima și alții călăii”¹. Toate aceste sentimente trezite de comportamentul soldaților ruși pe frontul românesc, în anii 1916-1917, și de nerespectarea angajamentelor asumate de Rusia în momentul intrării României în război, în 1916, sunt agravate de convingerea profundă a nedreptății săvârșite de Rusia de-a lungul timpului prin pretențiile sale asupra unor teritorii românești locuite de populație majoritar românească. De altfel, frecvanța referirilor la istoria națională, la modelul înaintașilor, la datoria sacrificiului pentru pământul românesc este deosebit de mare în cuvântările lui Ion Antonescu și în ordinele zilnice transmise armatei, sigur, în limbajul bombastic al vremii. Antonescu se temea, pornind de la experiența Primului Război Mondial, că nu mai poate avea încredere în angajamentele luate de Rusia, Anglia și Franța². Va fi foarte interesant de studiat pe viitor și din această perspectivă decizia luată de Ion Antonescu de a aduce România pe câmpul de luptă alături de Germania, căci este știut că Antonescu însuși este cel care a decis intrarea României în război, alături de Germania, fără o consultare cu factorii politici ai țării și fără a încheia un tratat sau o convenție care să stipuleze condițiile și limitele colaborării³.

În vreme ce România repeta pe toate căile, scria în toate ziarele despre nedreptatea care i s-a făcut în iunie 1940 în favoarea Rusiei, Germania nu a oferit în propaganda sa nici un indiciu, anterior declanșării

¹ Antonescu, *op.cit.*, pp 69-72.

² Totuși, în repetate rânduri, de-a lungul anilor 1941-1944, România a subliniat că lupta sa se duce împotriva bolșevismului și a Uniunii Sovietice, nu a SUA și a celorlalte puteri occidentale

³ Vlad Georgescu, *România în războiul mondial (1941-1944)*, în Gheorghe Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova, Iași, 1991, p. 153.

Operațiunii Barbarossa, referitor la posibilitatea unui atac împotriva URSS¹. După 22 iunie 1941 însă, Uniunea Sovietică devine în propaganda germană inamicul absolut care trebuie distrus. În primele luni ale Campaniei din Est, principala linie a propagandei germane se concentrează pe explicarea motivelor pentru care Germania a atacat un fost aliat: prin Pactul Ribbentrop-Molotov, „Uniunea Sovietică nu a vrut decât să cucerească vestul în numele revoluției universale”. În felul acesta, prin atacul împotriva Uniunii Sovietice, Germania „prevenea un atac împotriva Europei” și „apăra continentul de o invazie rusească”. În prima etapă a războiului, propaganda nazistă nu a abandonat ideile rasiste. Rușii, nota Goebbels în jurnalul său, „nu sunt oameni, ci o adunătură de animale”, iar Frany Halder nota, la 6 iulie 1941, că „moralul trupelor [germane] este foarte bun. Sunt stăpâniți cu toții de un sentiment de superioritate față de inamic”².

Propaganda românească a preluat și ea ideea inferiorității și a barbariei slave. Europa și, o dată cu ea, și România, cunoscuse în perioada interbelică propaganda extremei drepte care îmbrățișase frecvent teme antislave³, fără a cunoaște însă, ca în cazul Germaniei, o ideologie rasistă. Ion Antonescu a fost încântat când a fost informat, cu zece zile înainte de declanșarea ei, despre Operațiunea Barbarossa⁴. „Bineînțeles, voi fi acolo de

¹ În perioada 1936-1938, Germania a desfășurat numeroase și agresive campanii anti-bolșevice. După încheierea pactului Ribbentrop-Molotov, în 23 august 1939, propaganda germană antibolșevică a încetat brusc, pentru a fi reluată după atacul asupra URSS în iunie 1941 – *Große antibolschewistische Ausstellung* (Berlin, Verlag für Kultur- u. Wirtschaftswerbung Daenell & Co., 1937), pe <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/anti-bolshevism.htm>

² Frany Halder, *Jurnal. 1939-1942*, Editura Elit, 1998, p. 339.

³ Extrema dreaptă românească a fost și ea influențată de propaganda germană antislavă. Horia Sima scria, chiar și în 1971, deși ușor atenuat, arătând că sentimentele antislave nu au putut fi șterse din conștiința unora nici după decenii: „Elementul perturbator al ființei noastre [a românilor] etnice se datorează, fără îndoială, amestecului slav. Slavii sunt un popor nebulos. Au goluri sufletești care se manifestă fie prin apatie, fie prin violențe absurde. Slavul e omul extremelor, al rupturilor, al schimbărilor brusce de umor și sentimente. Azi îți poate jura prietenie și mâine să-ți împlânte cuțitul. Cei ce au trăit invazia rusească au făcut experiențe de acest gen, când, după duiosii înlăcrimate, se merge la crimă. Structura sufletească a românului a fost afectată de slavism” (în Horia Sima, *Ce înseamnă să fii român*, în „Țara și Exilul”, ian.-feb. 1971, pe <http://www.fgmanu.net/articole/sima6.htm>, la 29 august 2007.

⁴ Există și surse care afirmă că Ion Antonescu ar fi fost singurul șef de stat informat de Hitler încă din iarna 1940/1941 asupra intenției sale de a ataca URSS-ul. A se vedea Drăgan (coord.), *op.cit.*, p 259, dar și *Final Report of the International Commission on the*

la început”, a spus el. „Când e vorba de o acțiune împotriva slavilor, puteți conta întotdeauna pe România”¹. Această frază putea fi atât expresia unui convingeri rasiste antislave, cât și expresia conștiinței că România datora Germaniei o poziție similară, de vreme ce alesese să o spijine în război. Putea fi apoi o și formă de *captatio benevolentiae*, România sperând că va obține în cele din urmă sprijinul Germaniei în recuperarea Ardealului.

Într-un discurs rostit la radio cu ocazia împlinirii a trei luni de la declanșarea „războiului sfânt”, Mihai Antonescu definea comunismul ca fiind „expresia primitivă a biologiei ruse” care amenință „toate bazele vieții”². Viziunea regimului Antonescu era aceea a unei Românie capabile de a-și recupera teritoriile pierdute și de a participa la noua ordine internațională plănuită de Pactul Tripartit. În pledoaria sa contra sprijinirii de către Germania a unui stat ucrainean sau a pretențiilor teritoriale ale Bulgariei, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, a adăugat acestei viziuni, în timpul întâlnirii cu Hitler, din 27 noiembrie 1941, un element rasial. „Pentru mine, cea mai mare provocare la adresa reconstrucției europene este rezolvarea problemei slave”. Spre a se asigura o pace durabilă, era necesar „ca acțiunea germană contra slavilor să fie legată de cea a rasei latine; poziția noastră față de slavi nu trebuie să fie afectată de ezitare și orice politică ce ia în considerare izolarea, neutralizarea sau ocuparea teritoriilor slave poate fi considerată legitimă”. Mihai Antonescu a mai precizat că sprijinul german pentru revendicările ucrainene și bulgare ar

Holocaust in Romania, presented to Romanian President Ion Iliescu, November 11, 2004, Bucharest, p. 71. Cea din urma sursă precizează: „În ianuarie 1941, Hitler și Göring le-au dezvăluit lui Ion și Mihai Antonescu planul Barbarossa de invadare a Uniunii Sovietice și au fost de acord cu participarea armatei române la recuperarea Basarabiei și a Bucovinei. Mihai Antonescu a declarat: «În urma acestor convorbiri, participarea României la război de partea Germaniei a fost acceptată, am fixat ziua, și doar noi doi, mareșalul Antonescu și cu mine, știam ziua când România și Germania vor declara război Rusiei»”, *apud* Jean Ancel, ed., *Roumanian-German Relations, 1936-1944*, vol. 9, documentul 162, p. 423, *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, New York: Beate Klarsfeld Foundation, 1986, pe http://www.ushmm.org/research/center/presentations/features/details/2005-03-10/pdf/romanian/chapter_09.pdf, la 31 august 2007.

¹ Antony Beevor, *Stalingrad*, Editura RAO, București, 2005, p. 38, *apud* Paul Schmidt, *Hitler's interpret. The secret history of German diplomacy, 1935-1945*, Londra, 1951, p. 233.

² Silviu Miloiu, Elena Dragomir, Alexandru Ștefănescu, *Projects for a United Europe during the World War II? The Axis, Romanian and Finnish Perceptions in Europe as viewed from the margins, II* (sub tipar), *apud* Mihai Antonescu, *În serviciul țării. Cuvântări*, vol. 1 București, 1942, pp. 111-115.

fi echivalentul unei nedreptăți față de România și poporul român, care „este și a fost antislav, la fel cum a fost dintotdeauna antisemit”. Această retorică a fost bine primită de Hitler, care s-a folosit de ocazie pentru a declara că în Europa există loc doar pentru „rasele” germanică și latină, acestea trebuind să coopereze contra slavilor, și i-a promis lui Mihai Antonescu că poate „acapara oricât de mult [teritoriu] ar dori la Est”, atâta vreme cât coloniile români erau trimiși spre a ajuta la câștigarea „luptei comune contra rasei slave”¹. Pentru a da măsura atitudinii antislave a liderilor români ai aceluși moment, precizăm că nu numai rușii erau cauza și ținta acestor atacuri, ci populațiile slave în general. Mai sus s-a văzut cum supremul argument împotriva revendicărilor bulgare și ucrainene era acela că aceste populații sunt slave, iar poporul român „este și a fost întotdeauna antislav”. În „Memorandumul” redactat de Mihai Antonescu și predat de mareșalul lui Hitler cu ocazia vizitei sale din 11 februarie 1942 la Marele Cartier General al Wehrmachtului se preciza în același sens: „Poporul român îndeplinește azi în lupta din răsărit o misiune anonimă și colectivă în prăbușirea slavismului, care este marea misiune a poporului german”².

Înainte de războiul cu Uniunea Sovietică, relațiile militare româno-germane au devenit mai strânse, iar pregătirile comune de război s-au intensificat, Antonescu căutând nu doar să obțină retrocedarea Basarabiei și a Bucovinei, ci și consolidarea României în fața „amenințării slave”. Pentru Ion Antonescu, principalul dușman al țării era însă evreul. Într-o scrisoare adresată în 6 septembrie 1941 lui Mihai Antonescu, el scria: „Trebuie să se înțeleagă de toți că nu este lupta cu slavii, ci cu evreii. Este o luptă pe viață și pe moarte. Ori învingem noi, și lumea se va purifica, ori înving ei, și devenim sclavii lor. (...) Și războiul, în general, și luptele de la Odessa, în special, au făcut cu prisosință dovada că Satana este evreul”³. Această nu înseamnă că atitudinile rasiste antislave lipseau, ci doar că cea care predomina era ura față de evrei. Slavii erau deseori alăturați evreilor în spectrul atacurilor rasiste. În toamna lui 1941, de exemplu, Antonescu

¹ *Final Report...*, ed.cit., pp. 65-66 apud Ancel, pp. 134-134, 280-281, pe Romaniahttp://www.ushmm.org/research/center/presentations/features/details/2005-03-10/pdf/romanian/chapter_09.pdf, la 31 august 2007.

² Gheorghe Buzatu, *România și marile puteri, 1939-1947*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 187.

³ *Final Report...*, ed.cit., p. 290, apud *United States Holocaust Memorial Museum / Arhivele Statului din România (USHMM/ASR)*, RG 25.002M, rola 18, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet, dosar 167/1941.

declara că el „luptă să curețe Basarabia și Bucovina de jidani și slavi”¹. În acest sens, autoritățile române s-au arătat deosebit de nemulțumite de faptul că, „în timpul ocupării bolșevice a Basarabiei și Bucovinei de Nord de către Rusia Sovietică, au fost aduși din Polonia și Ucraina, spre a coloniza regiunile părăsite de germanii plecați din aceste ținuturi românești, circa 7500 de polonezi și 9000 de ucraineni” – populații de origine slavă – și pe toată durata în care acest teritoriu a fost sub administrație românească, autoritățile românești au făcut demersuri pe lângă germani „pentru a ne scăpa de aceste elemente străine”, în sensul în care Germania să accepte repatrierea lor în zonele de unde veniseră². În ciuda faptului că românii au un model german în propaganda lor antislavă, într-o notă SSI din 14 iulie 1942 se arăta că oficialii de la Berlin erau nemulțumiți de campania prea agresivă dusă de presa din România la adresa „barbariei slave și a slavismului în general. Germanii înțeleg ca presa să facă atmosferă defavorabilă comunismului, nu însă popoarelor slave și ideii slave, care, dimpotrivă, se bucură de sprijinul propagandei germane”³. Cum poate fi oare interpretată această afirmație? Discipolii să-și fi întrecut maestrul? Sau din nou Germania nu dorea concentrarea atenției asupra problemei ruse? Așa cum se renunțase la atacurile împotriva Uniunii Sovietice și a slavilor înaintea declanșării Operațiunii Barbarossa, tot așa să fi coborât intensitatea acestor atacuri în timpul campaniei din vara lui 1942? Credem că da. La 28 iunie 1942 începuse operațiunea Albastru, iar în iulie 1942 Hitler era furios din cauza întârzierilor în realizarea planului inițial⁴. O altă explicație a revizuirii atitudinii propagandei germane față de atacurile la adresa „elementului slav” este dată de faptul că, pe măsură ce înaintau în adâncul teritoriului rusesc, germanii înțeleg că nu pot continua linia discursului rasist, pe care îl înlocuiesc tot mai mult cu discursul antibolșevic. România își va schimba discursul antirusesc și antislav după înfrângerea de la Stalingrad. În ordinul către armata română, mareșalul Antonescu spunea, la 1 ianuarie 1941: „Nimeni, pe unde ați trecut [voi, soldați români], nu a fost jefuit și nu a fost lovit. Omul pentru noi este om, orice relație ar fi între noi,

¹ *Idem*, p. 294, *apud* USHMM/SRI, RG 25.004M, fond 40010, vol. 77.

² Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Fond Al Doilea Război Mondial, dosar 71/1939 E9, Volum 324, f. 24.

³ Nota SSI din 14 iulie 1942, „Oficialitatea germană este nemulțumită de campania antislavă a presei române”, ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri-SSI, dosar nr. 116/1941, f. 25.

⁴ Beavor, *op.cit.*, p. 105.

ori din ce nație ar fi și oricât rău ne-ar fi făcut. Toți cei care au fost găsiți în calea noastră au fost ajutați și ocrotiți ca oameni. Copiii lor au fost îngrijiți ca și copiii noștri, bătrânii lor au fost ajutați după cum ajutam bătrânii noștri; familia rusească a fost considerată ca și familia românească”¹.

Propaganda antibolșevică

Atacurile asupra bolșevismului și comunismului de la Răsărit au fost și în propaganda românească mult mai dese decât cele la adresa slavilor. La 22 iunie 1941, Antonescu adresa ostașilor români ordinul de a trece Prutul, ordin în care, între altele, se spunea: „Zdrobiți vrăjmașul din Răsărit și Miazănoapte! Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații voștri cotropiți”², ceea ce demonstrează că ținta principală era recuperarea teritoriilor pierdute. Lupta împotriva „dușmanului de la Răsărit” și a „bolșevismului rus” este motivată de acțiunile Uniunii Sovietice de a ocupa Basarabia și Bucovina, iar nu de o ideologie rasistă. Raportul cu privire la activitatea Direcției presei pentru perioada 6 septembrie 1940 - 15 august 1941 arăta: „războiul sfânt al României (...) a provocat cea mai mare campanie de presă a anului, edificând opinia publică asupra pericolului comunismului agresiv și educându-i încrederea și conduita”³. În aceeași zi, într-un discurs transmis la radio, Mihai Antonescu definea războiul ca „o mare luptă a civilizației europene împotriva unei noi barbarii”⁴.

Tema centrală a propagandei germane între 1941-1945 a fost cruciada împotriva bolșevismului, alături de lupta pentru apărarea civilizației europene, a valorilor occidentului de comunism și bolșevism. România îmbrățișează și ea această temă. Cotidianul „Universul” din 26 și 28 iunie 1941 sublinia în articole precum cele intitulate *Misiune europeană*⁵ sau *În numele Europei*⁶, că poporul român are misiunea de a apăra viitorul Europei de un război cu URSS. „Astăzi România răspunde din nou chemării destinului său european, începând o luptă nemiloasă împotriva

¹ George Magherescu, *Mareșalul Antonescu și armata*, în Gheorghe Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, ed. cit., p. 170.

² Drăgan, *op.cit.*, p. 261.

³ ANIC, Fond Ministerul Propagandei Naționale-Presa Internă, dosar 385/1941, ff 75-76.

⁴ Miloiu, Dragomir, Ștefănescu, *op.cit.*

⁵ *Misiune europeană*, în „Universul”, 26 iunie 1941, p. 1.

⁶ *În numele Europei*, în „Universul”, 28 iunie 1941, p. 2.

bolșevismului, alături de puternica armată germană, care este purtătorul spiritului european de ordine și care încearcă să deschidă drumul spre o nouă ordine continentală pe baza ideii de națiune împotriva uriașelor forțe destructive ale comunismului internațional”¹. Articolul *Europa civilizată împotriva barbariei bolșevice* arăta că viitorul Europei nu depindea de capacitatea de organizare germană, ci de eliminarea pericolului reprezentat de barbarism în estul Europei². Astfel de titluri sunt publicate lunar³. Normative zilnice trasau presei subiectele pe care le putea aborda sau nu în paginile sale, precum și linia în care aceste subiecte puteau fi tratate. La 29 iulie se recomanda să fie comentată pe larg „dezrobirea” Basarabiei și a Bucovinei. La 31 iulie se cerea presei „să nu spună că granița de la Răsărit e pe Nistru” și să arate încă o dată că motivul războiului este dat de necesitatea apărării civilizației europene. La 5 august 1941 presa primea sarcina de a sublinia „ororile și dezastrele comise de bolșevici în Basarabia și Bucovina pentru a trezi interes și compătimire în public și pentru a stimula spiritul de solidaritate cetățenească”⁴. La 27 iunie 1941 aceste normative precizau ca, în presă, în locul sintagmei „Armata Roșie” să se folosească sintagma „armata sovietică”, după cum sintagma „aviația Armatei Roșii” să fie înlocuit cu cea de „aviația sovietică”⁵. Foarte stranie această din urmă precizare, de vreme ce „armata roșie” a fost termenul care a denumit „armata sovietică” în timpul războiului. Probabil se credea că în acest fel se induce populației convingerea că lupta era nu împotriva rușilor, ci împotriva sovieticilor, a bolșevicilor.

Înțelegându-se în Germania că un discurs rasist împotriva întregii populații a Rusiei Sovietice nu este unul pragmatic, treptat s-au produs nuanțări, iar atacurile la adresa „rușilor-suboameni” au fost înlocuite de cele la adresa evreilor bolșevici, încercându-se să se demonstreze că evreii erau autorii tuturor crimelor comise de regimul bolșevic: „evreii au fost principalii beneficiari ai dictaturii roșii. Ei au fost mereu prezenți în administrația statului bolșevic, soldații noștri au întâlnit evrei sadici, organizatori ai crimelor în masă și atrocităților”⁶. Tocmai de aceea „anihilarea evreilor care sprijină bolșevismul este o măsură de

¹ *Misiune europeană, ed.cit.*, p. 1.

² *Europa civilizată împotriva barbariei bolșevice*, „Universul”, 26 iunie 1941, pp. 1-2.

³ Miloiu, Dragomir, Ștefănescu, *op.cit.*

⁴ ANIC, Fond MPN-Presa internă, dosar 534/1941, f. 76.

⁵ ANIC, Fond MPN-Presa internă, dosar 588/1941, f. 20.

⁶ Anton, *op.cit.*, p. 28-29.

autoconservare”, după declarația din 1941 a generalul Herman Hoth¹, iar „sistemul evreu-bolșevic trebuia deznădăcinat imediat și pentru totdeauna”². Treptat, și în România tot evreii vor fi găsiți vinovați de răul provocat de bolșevism. După trecerea Nistrului, propagandei i-a revenit misiunea să explice rațiunile prezenței românești pe teritoriul sovietic. Astfel, tema distrugerii iudeo-bolșevismului devine, ca și în Germania, frecvent utilizată. Se considera că „războiul a fost provocat de evreii care se aflau la conducerea URSS, iar misiunea armatei române era aceea de a lupta atâta vreme cât exista un front și o armată bolșevică”, sau că „evreii sunt agenți comuniști sau anglo-americani”³. Textul unui manifest din iunie 1941 aruncat asupra liniilor sovietice sublinia că războiul era îndreptat împotriva regimului politic și nu a soldatului sovietic obligat să lupte: „Conducătorii «raiiului» bolșevic te mint. (...) Rusia Sovietică s-a prăbușit. (...) Salvează-te, păstrează-ți viața, pentru familia ta, pentru viitorul liber al popoarelor din Rusia, pentru Europa liberă și unită pe calea progresului și a civilizației”⁴. Propaganda pentru front era în același ton, subliniind că românii luptă nu împotriva poporului rus, ci a bolșevismului. Ea a fost susținută în special de Radio Moldova, care a emis pentru prima dată la 2 noiembrie 1941 și care transmitea în limbile rusă și română. El se adresa trupelor române trimise să lupte pe frontul de est, precum și locuitorilor din zonele respective. Emisiunile în limbile rusă se transmiteau de două ori pe zi și încercau să convingă populația slavă că războiul din Răsărit nu intenționa exterminarea ei, ci distrugerea regimului bolșevic⁵. La începutul anului 1942, Serviciul Special de Informații (SSI) informa că „elementul slav din sudul Basarabiei a fost recrutat și educat în spirit bolșevic, dându-i-se instrucțiuni în vederea eventualității unei lupte în spatele frontului”⁶. În general, se considera că „elemental jidovesc s-a pus în slujba regimului sovietic în administrație, în școală, în Biserică, în agricultură, pretutindeni unde era nevoie de răzbunare și de făcut rău. Contribuția cruzimii, șireteniei și perversității neamului lui

¹ Beevor, *op.cit.*, p 34, *apud* Paul Addison, Angus Calder, *Time to kill. The soldier's experience of war, 1939-1945*, Londra, 1997, p 270.

² *Idem*, p 34, *apud* E. Klee, W. Dresse, *Got Mit Uns, Der deutsche vernichtungskrieg in Osten*, Frankfurt am Main, 1992, p 270.

³ ANIC, fond PCM-Cabinetul Militar, Dosar nr. 394/1942, f 3.

⁴ Anton, *op.cit.*, p. 206.

⁵ *Idem*, p. 91.

⁶ *Rezistența Basarabia*. Buletin contrainformativ nr. 402, 1-30 aprilie 1942, ANIC, Fond PCM-SSI, dosar nr. 60/1942, fila 2.

Israel a fost imensă. În primul an de stăpânire sovietică, au dispărut din Basarabia aproximativ 100.000 de persoane, dintre care 97% români”¹.

Propaganda defensivă

Pe măsură ce semnele înfrângerii Germaniei devin tot mai vizibile, Germania accentuează propaganda sa antibolșevică, în vreme ce România insistă pe caracterul național al participării sale la război. Ambele țări însă vor duce din acest moment o propagandă defensivă. La sfârșitul lui 1942, propaganda germană pune tot mai mult accentul pe necesitatea de a se continua lupta pentru salvarea Germaniei. În discursul său din 18 februarie 1943, Goebbels spunea că pericolul din Răsărit amenință nu numai Germania, ci întreaga Europă. Pericolul motivează forța. „Noi trebuie să acționăm decisiv înainte de a fi prea târziu”, spunea Goebbels². Două zile mai târziu, la 20 februarie 1943, biroul pentru propagandă al Partidului Nazist transmitea un document cuprinzând directivele în limitele cărora momentul de criză (înfrângerea de la Stalingrad) avea să fie tratat de către propaganda germană. Pricipalele linii erau: „Europa învinge cu Germania sau se scufundă în haosul bolșevic”, „Lupta noastră împotriva bolșevismului este un război defensiv”, „Numai Germania poate învinge bolșevismul și salva Europa”, „Luptăm împotriva bolșevismului care este o idee evreiască distructivă și care, dacă și-ar atinge scopurile, ar aduce imensă nenorocire și distrugerea totală a tuturor valorilor culturale”³.

Pe măsură ce timpul arată că victoria Germaniei este tot mai puțin probabilă, România va nuanța chiar și atacurile împotriva bolșevismului și va sublinia tot mai mult caracterul național al luptei sale. La începutul anului 1943, Ion Antonescu cerea ca emisiunile de contrapropagandă să nu conțină atacuri la adresa șefilor de stat, să nu se exagereze și să „nu se cadă într-un limbaj de romane polițiste, cu titluri exagerate, precum *Perfidia lui Stalin*, *Masca a căzut* etc. Totodată se pronunța pentru demontarea moderată a propagandei sovietice, prin prezentarea de analize asupra sistemului

¹ *Basarabia sub ocupație bolșevică*, ANIC, Fond Cabinetul Militar, Dosar nr. 526/1942, ff 182-183.

² Anton, *op.cit.*, pp 33-34.

³ *Directive for the Anti-Bolshevist Propaganda Action*, (Anweisung für antibolshevistische Propaganda-Aktion, 20 February 1943), Bundesarchiv Berlin (NSD 12/74), la <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/bolshevist.htm>

comunist. După Stalingrad, punctul de greutate al propagandei române s-a mutat de pe tema „războiului sfânt” pe tema luptei comune germano-române împotriva bolșevismului/ comunismului¹, dar, de acum înainte, nu într-un sens ofensiv, ci într-unul defensiv. În aceeași linie, în ordinul de zi de la 1 ianuarie 1944 către armată se preciza: „Țările Românești au fost de nenumărate ori invadate și ocupate, dominate și exploatare, sărăcite și umilite, jefuite și ciuntite de oștile rusești. Noi nu am fi atacat niciodată pe nimeni dacă trei milioane de frați nu ar fi fost luați în robie și dacă Basarabia și Bucovina noastre nu ne-ar fi fost smulse într-un moment când Europa s-a găsit la o răspântie fatală când nimeni nu ne-a putut sări în ajutor”². România își va revizui și ea poziția în chestiunea propagandei după înfrângerea suferită la Stalingrad de Puterile Axei. La 20 martie 1943, Ministerul Regal al Afacerilor Externe transmitea, printr-o circulară semnată de Mihai Antonescu, „dispozițiuni către toate Legațiile, Serviciile culturale, de presă și propagandă din străinătate” care primeau ca principală misiune informarea statului român cu privire la ceea ce se spunea/ scria despre România. Se cerea ca toți membrii serviciilor culturale, ai legațiilor și ai serviciilor de presă și propagandă să informeze cu privire la toate lucrările și materialele publicate despre România în intervalul cuprins între 1940 și momentul respectiv, precum și asupra caracterului lor. Aceste măsuri erau menite a asigura condițiile în care putem „să ne facem la timp propaganda sau contrapropaganda și să pregătim materialul documentar pentru apărarea drepturilor țării noastre”. Serviciile de presă din străinătate aveau obligația „de a trimite rapoarte exacte despre toate articolele publicate pentru și în contra noastră în străinătate”, precum și a se asigura că în ziarele locale era inserat cel puțin un articol săptămânal privind România, indiferent de conținutul aceluși articol – „de ordin cultural, privind aspecte artistice, informații, orice privind țara noastră”. Se anunța că viitoare circulare vor dispune cum să se organizeze serviciile de presă și propagandă și activitatea acestora „pentru a combate propaganda făcută contra noastră și pentru a dezvolta propaganda lămuritoare asupra țării noastre”. În finalul circularei se sublinia că vor fi sancționați „toți cei care vor ascunde adevărul și nu vor transmite toate aceste articole apărute în contra noastră sau care dau informații tendențioase asupra țării noastre”³.

¹ Anton, *op.cit.*, pp 121-122.

² Magherescu, *op.cit.*, în Buzatu, *România...*, *ed.cit.*, p. 167.

³ AMAE, Fond Al Doilea Război Mondial, dosar 71/1939 E9, Volum 196, f 219-222.

Observăm o mare diferență între modul în care Germania și România consideră necesar să-și reorganizeze propaganda. În vreme ce Germania va ataca cu toate forțele bolșevismul, România alege să ia notă de toate atacurile exprimate la adresa ei, să pregătească materiale documentare de combatere a acestor atacuri, să-și justifice pozițiile anterioare. Putem spune că, din acest moment, propaganda românească intră într-o fază defensivă și justificativă. În martie 1943, într-un discurs ținut la Chișinău cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la înapoierea provinciei Basarabia la România, Ion Antonescu sublinia că URSS singură este responsabilă pentru crearea situației care a obligat România să înceapă un război defensiv în est și că România a dus întotdeauna o politică pașnică. Antonescu insista în acest discurs asupra obiectivelor cu caracter național pe care România le-a avut în război. Totuși, Antonescu nu pierde prilejul să arate că, prin rolul țării sale la gurile Dunării și la Marea Neagră, România și-a împlinit și o veche și sfântă misiune, aceea de a apăra creștinismul și civilizația europeană¹. În același sens, Mihai Antonescu, într-un discurs din 27 noiembrie 1943, insista pe situația grea a României în anul 1940, când „singură” și „abandonată la discreția pretențiilor imperialiste”, a sfârșit prin a fi mutilată, arătând de asemenea că România a avut întotdeauna rolul unei puternice granițe menite să apere Europa². În 1944 însă situația din România era în pragul dezastrului și rareori se mai vorbea de misiunea civilizatoare a României în est. A urmat momentul 23 august 1944, care a deschis drumul celor 45 de ani în care România va cădea în cealaltă extremă, slăvind modelul de la Răsărit în toate domeniile: politic, cultural, economic, social etc.

Concluzii. În România celui de-al Doilea Război Mondial, termenii *slav*, *rus*, *bolșevic*, *sovietic* au fost folosiți în propaganda românească în afara unor delimitări conceptuale exacte și în funcție de evoluția generală a războiului. Referirile explicite la slavi ca la un popor inferior în propaganda românească sunt, prin comparație cu referirile negative la bolșevism și sovietism, rare și de cele mai multe ori rostite în prezența unor importante personalități germane a căror bunăvoință se încerca, probabil, și în acest fel obținută. În general se insista pe răul provocat de ruși în special în Basarabia și Bucovina, astfel inducându-se populației românești sentimente antislave

¹ Miloiu, Dragomir, Ștefănescu, *op.cit.*

² *Ibidem.*

și creându-i impresia că rușii, și prin extensie populațiile slave, sunt primitivi, lipsiți de onoare, violenți, inferiori. Situația conflictuală dintre România și Uniunea Sovietică în problema Basarabiei și Bucovinei este cea care justifică propaganda împotriva Rusiei, cu formele ei de expresie antislavă, antisovietică, în principal antibolșevică, iar nu o ideologie rasistă, ca în cazul Germaniei. Un alt aspect al analizei este dat de faptul că România, alegând tabăra Puterilor Axei, va îmbrățișa formulele antirusești, antisovietice, antibolșevice ale acesteia și din sentimentul necesității unei solidarizări la nivel teoretic cu aliatul său. Propaganda română a cunoscut totuși accente de rasism antislav, deși nu s-a ajuns la dimensiunile cunoscute de acest fenomen în Germania.

Bibliografie

A. Izvoare inedite:

a) Arhivele Naționale Istorice Centrale:

- Fond Ministerul Propagandei Naționale - Presa Internă, dosarele 385/1941, 534/1941, 588/1941, 574/1942
- Fond Președinția Consiliului de Miniștri - SSI, dosare 116/1941, 60/1942
- Fond Președinția Consiliului de Miniștri - Cabinetul Militar, dosare 394/1942, 526/1942

b) Arhivele diplomatice ale Ministerului afacerilor Externe din România

- Fond Al Doilea Război Mondial, dosar 71/1939 E9, Volumele 196, 324

B. Alte surse:

a) Documente publicate:

1. Ciucă Marcel-Dumitru, Teodorescu Aurelian, Popovici Bogdan Florin (editori), *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. I, septembrie-decembrie 1940*, ANIC, București, 1997

b) Enciclopedii:

1. Alexandrescu Ioan, Bulei Ion, Mamina Ion, Scurtu Ioan, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2000

c) Memorii, jurnale:

1. Halder Frany, *Jurnal*, 1939-1942, București, Editura Elit, 1998

d) *Periodice:*

1. *Universul*, 1941

C. *Lucrări și studii:*

1. Anton Mioara, *Propagandă și război*, București, Editura Tritonic, 2007
2. Antonescu Ion, *Români. Originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor* (după ediția din 1919), Iași, Editura Moldova, 1991
3. Beevor Antony, *Stalingrad*, București, Editura RAO, 2005
4. Buzatu Gheorghe, *România cu și fără Antonescu*, Iași, Editura Moldova, 1991
5. Drăgan Iosif Constantin (coordonator), *Antonescu, mareșalul României și războaiele de reîntregire*, Centrul European de Cercetări Istorice Sestiere Cannaregio, Veneția, 1990
6. Miloiu Silviu, Dragomir Elena, Ștefănescu Alexandru, *Projects for a United Europe during the World War II? The Axis, Romanian and Finnish Perceptions în Europe as viewed from the margins*, II (sub tipar)
7. Volkoff Vladimir, *Tratat de dezinformare. De la Calul Troian la Internet*, București, Editura Antet, 1999
8. ***, *Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania*, presented to Romanian President Ion Iliescu, Bucharest, November 11, 2004

D. *Surse de internet:*

1. <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/anti-bolshevism.htm>
2. <http://www.fgmanu.net/articole/sima6.htm>
3. <http://www.ushmm.org/research/center/presentations/features/details/> 2005-03-10/pdf/romanian/ chapter_09.pdf
4. <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/bolshevist.htm>

Abstract

The content and the form of the Romanian propaganda during Ion Antonescu's regime, especially during the period June 1941-August 1944 when Romania participated in the World War II alongside Germany, have been under the influence of the political context, foreign and domestic. Three distinct stages can be identified for the Romanian propaganda, depending on the general evolution of the war: January 27, 1941 - June 21, 1941 – Romania did not engage itself in the war, June 22, 1941 - February 2, 1943 – Romania participates in the offensive phase of the war, phase which has been stopped by the defeat suffered by the Axis Powers in Stalingrad Battle, February 3, 1943 - August 22, 1944 – Romania takes into consideration the possibility that Germany might loose the war and starts negotiations concerning a possible armistice. During the first stage Romania had an offensive propaganda against the Soviet Union, but after Stalingrad it will underline the national character of her struggle against Bolshevism, trying to prove that it had never attack the Soviet Russia if the last would have not taken Basarabia and Bucovina, Romanian territories. The major themes of the Romanian propaganda for this period have been the

propaganda against Bolshevism, as Romania's holy mission for defending the European civilization and Christianity; the propaganda for the lost Romanian territories; Romania's loyalty towards Germany; counterpropaganda. Although Romania did not know an official anti-Slavic racist ideology, during the war, following the German example, Romania elaborated an anti-Slavic propaganda, especially before February 1943, but without reaching the level known by this phenomenon in Germany.